

ספרי תורה שכתב משה וס"ת שבעזרה – שיטת הרמב"ם

כתב הרמב"ם בתחילת ההקדמה למשנה תורה: "כל התורה כתבה משה רבינו קודם שימות בכתב ידו. ונתן ספר לכל שבט ושבט. וספר אחד נתנוהו בארון לעד, שנאמר: לקוח את ספר התורה הזה ושמתם אותו מצד ארון ברית ה' וגו'¹."

בקטע זה, מועט המחזיק את המרובה, תלה רבינו כמה גופי תורה כדרכו. במאמרנו ננסה בע"ה לעמוד על משמעויות הענינים שבו.

נעשה זאת דרך ביאור הקטע – פיסקא פיסקא.

כל התורה כתבה משה רבנו

א. הביטוי "כל התורה" מורה על כך שמשה כתב אף את ח הפסוקים האחרונים. רבנו פסק כרבי שמעון². והולך בזה לשיטתו בהקדמתו למשנה: "משה כתב יג ספרי תורה מבי"ת דבראשית ועד למ"ד דעיני כל ישראל." ע"ש. וכן פסק בהלכות תפילה³: "שמונה פסוקים האחרונים שבסוף התורה מותר לקרות אותם בבית הכנסת בפחות מעשרה. אע"פ שהכל תורה היא ומשה מפי הגבורה אמרם, הואיל ומשמען שהם אחר מיתת משה, הרי נשתנו ולפיכך מותר ליחיד לקרות אותן."

ב. דבריו בהלכות תפילה טעונים ביאור. בגמרא² מפורש שלדעת ר"ש משה כותב ח הפסוקים האחרונים ב"דמע". ובפשטות ענין ה"דמע" הוא השינוי שבעטוי "יחיד קורא אותם ... הואיל ואישתני אישתני". מדוע, אפוא, סטה רבנו ופירש את השינוי באופן שאין לו לכאורה מקור בגמרא? ובהכרח שפירושו מורה על הבנתו את הסוגיא שם. וצ"ב. ועוד סטיה מהגמרא. לשון הרמב"ם, שם: "ומשה מפי הגבורה אמרם", רומזת לכאורה לכך שמשה לא כתב ח' הפסוקים אלא רק אמרם. אכן בגמרא

1. דברים לא,כו.

2. ב"ב טו,א ומנחות ל,א.

3. פרק יג הל' ו.

שם² מבואר איפכא, שפסוקים אלו כתבם משה. וז"ל הגמרא: "עד כאן הקב"ה אומר ומשה אומר וכותב⁴ מכאן ואילך הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע. כמו שנאמר להלן: ⁵ "ויאמר להם ברוך מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה ואני כותב על הספר בדיו."

ג. ונראה לתרץ קושיה אחת בחבירתה. רבנו מחלק בעליל בין מה שמשה רבינו עושה בספרים שהוא כותב בשעתו, ובין הרושם שנותר מכתבתו בספרי תורה שבידינו. הוא כנראה מסכים שהכל משה אומר וכותב, ואילו ח' הפסוקים הוא רק כותב ללא אומר. אלא שבהלכות תפילה לא בא הרמב"ם לתאר את העובדה ההיסטורית, ולא נכנס לדיון אם משה אמר את הדברים בפיו תוך שהוא כותבם. רק את המשמעות לדין בספרי התורה שלנו בא ללמדנו. לדין אכן נחשב הכל שמשה "אומר" לנו, דרך ספרי התורה שלנו, הכל מפי הגבורה. אמירה זו מגיעה אלינו דרך קריאתנו את הנוסח שהוא כתב. ובכל פעם שאנו קוראים בתורה, אמירה זו מתקיימת מחדש לגבינו⁶. אם בשינויים בספרי תורה

4. לגירסת הבי"ח בבי"ב שם "ומשה כותב". לפי גירסת השי"ס אפילו נלמדת הלכה שעל הסופר לומר כשהוא כותב. ראה תוד"ה ומשה ושטמ"ק אות ב במנחות שם.
5. ירמיה לו, יח.
6. ויש לעיין אם משה אמר לישראל את התורה שבכתב כולה. רק בתורה שבעל פה מצינו (בעירובין ד, ב): "כיצד סדר משנה וכו'" שמשה מלמד ד פעמים כל מצוה ופירושה לישראל. (הדברים צוטטו והתבארו בראש הקדמת רבנו למשנה וכן נזכרו בפנים אחרות בהקדמה למשנה תורה.) אבל בתושב"כ לא נתפרש שהכל נאמר לישראל. ובאמת שאלה זו קשורה למעמד התושב"כ בכלל טרם שהועלתה על הכתב. ראה להלן בנידון תורה חתומה ניתנה. אותיות ו-ט ובמיוחד ח. רק מסירת ספרי התורה לכל שבט ושבט נזכרה ברמב"ם. אמנם מצינו פסוקים שתוכנם מכוון כנראה לאמירת תושב"כ לכלל ישראל. בדברים (א, ה): "הואיל משה באר את התורה הזאת וגו'". ובכי תבא (כז, ח): "וכתבת על האבנים את כל דברי התורה הזאת באר היטב". ובשניהם פרש"י שבשבעים לשון באר להם וקאי בפשטות על כל התושב"כ בשניהם. (ראה סוטה לה, ב). אמנם בהקדמה למשנה למד רבנו מהפסוק הראשון, עפ"י הספרי, שמשה הזמין כל מי שיש לו ספק בתורה שיבא וישאל. ולא שעמד ואמר להם את כל התושב"כ. גם משמע שההתייחסות היתה בעיקר לתושב"כ. ודוק. ואולי יש ראייה מפסוקים שבסוף וילך (שם, לא, כב): "ויכתוב משה את השירה הזאת ... וילמדה את בני". (וכן (שם, שם, ל): "וידבר משה באזני כל קהל ישראל את דברי השירה הזאת עד תומם". (וכן בסוף האזינו (שם, לב, מד) : "וידבר את כל דברי השירה הזאת באזני העם". והגם שלפרש"י בכל מקום הכוונה לשירת האזינו, אבל כבר גילה לנו רבנו שיטתו (ריש פרק ז מהל' ס"ת) שהכוונה ב"שירה" שבפסוק: "ועתה כיתבו לכם את השירה הזאת" (שם, לא, יט) לכל התורה

דין עסקינן, לא נמצאו שינויים הניכרים לעין כיום, זולת מה שכתב הרמב"ם בנושא משמעות הכתובים. ואין סתירה מהגמרא שם. דבאמת לא מפורש שם ששינויים אלו, או אפילו השינוי של ב"דמע", הם הפשט ב"אישתני"7. שינויים אלו באו להסביר רק את תגובת משה והרגשתו בעת כתיבת פסוקים אלו. כיון שלדורות, בספרי תורה שבידינו לא נשאר רושם להם, אלא בכך שמשמעות הפסוקים בעיני הקורא שנכתבו לאחר מותו –

לכן נימק הרמב"ם בכך את ההלכה לדורות שיחיד קורא אותם. ג*. [דין יחיד קורא אותן, לפי רבנו, בעקבות שינוי משמעות בעיני הקורא צ"ב. ונראה שחסר כאן בשם "מתן תורה", במידה מסויימת. דהנה הרמב"ם הדגיש, שם, בלשונו: "אע"פ שהכל תורה היא ומשה מפי הגבורה אמרס". הביטוי "מפי הגבורה" רומז בעליל למתן תורה, שאז הגבורה דיברה אל משה. וכוונת הרמב"ם כאן להדגיש שעד כמה שחסר כאן בהבהרת המשמעות של העובדה בפסוק, חסר לגבי פסוקים אלו השם "מתן תורה" – "מפי הגבורה". והא משום שהשם תורה חלה בנבואתו הבהירה של משה ב"אספקלריא המאירה" (כידוע מדברי רבנו בכל אתר). וממילא כאן, שקיים חוסר בהירות מסויים בהשתקפות העובדות, חסר במימד "מתן תורה" לגבי פסוקים אלו. מעתה מבואר שיחיד קורא אותם ולא צריך ציבור. דידוע שקריאת התורה היא מעין מתן תורה7, ומפני חשיבות זו בעיני ציבור, דללימוד תורה לא צריך ציבור. ולכן כאן "שנשתנו" לא צריכים ציבור. הראב"ד שהשיג, חולק, כנראה, על יסוד זה.]

ד. דרך אחרת בביאור הרמב"ם אפשרית על פי הסבר המהר"ל. הוא

כולה. וא"כ מסתמא גם "שירה" שבפסוקים האחרים מתייחסת לכל התורה. וראה גם בפירוש מהרז"ו לדברים רבה ונציינו בהע' 20. (אמנם יש לחלק: דעד כאן לא נקט הרמב"ם שבכתיבה המצוה מתייחסת לכה"ת כולה, אלא מפני שאין כותבים פרשיות ע"ש. ועכצ"ל שהכוונה לכתוב תורה שיש בה שירה. אבל באמת פירוש המלה "שירה" לא השתנה גם לרמב"ם, והכוונה להאזינו. וכיון שבאמירה אין איסור לומר פרשיות, שוב אין ראייה שמשא דיבר על כה"ת כולה. ויל"פ בזה.)

7. רק הרש"י ועוד ראשונים מפרשים שהכתיבה ב"דמע" היא השינוי. עיי"ב.

*7. ראה תוסי' יו"ט מגילה פרק ד משנה א בשם הירושלמי שצריך שיעמוד אדם ליד הקורא, כי כשם שהתורה ניתנה ע"י סרסור, כך בקריאת התורה צריכים סרסור. גם דין העמידה בקריאת התורה נובע מהדמיון למתן תורה. אף המנהג שקוראים י הדיברות בטעם עליון, נובע מהעיקרון שאין בקריאת התורה לימוד תורה גרידא, אלא היתדמות למעמד הר סיני וכשני"ת. ואכמ"ל.

מפרש⁸ ש"דמע" הוא כפשוטו – שמרע"ה בוכה בשעה שכותב ח הפסוקים. ותירוץ קושית הגמרא בכך היא, שאם משה כותב בבכי הרי שזו כבר תחילת מיתתו; רוצה לומר שהבוכה כבר הולך וחסר מבחינה רוחנית, ואם אח"כ מת – משעת בכייתו נחשב הולך ומת. יוצא לפי זה שהספר עצמו נכתב כתיקונו ולא נותר אפוא שום רושם ל"דמע" אלא בשינוי המשמעות שציון הרמב"ם⁹.

ה. ויתכן להסביר את הרמב"ם לשיטתו בהקדמה לפירוש המשנה. וכן כתב שם בענין מותו של מרע"ה: "והיה המקרה ההוא אשר קרהו מיתה בעיינינו בשביל שחסרנו ופקדנו אותו. וחיים לו לכבוד המעלה שעלה אליה. וכך אמרו ע"ה¹⁰ משה רבנו לא מת אלא עלה ומשמש במרום." נמצא שרבנו נקט כדעה זו (הדבר שנוי במחלוקת בחז"ל בגמרא ובמדרשים¹⁰) שרק בעיינינו נראה הדבר כאילו מת. הדברים עשויים לבאר בצורה חדשה

8. בגור אריה לדברים לד, ה ובחידושי אגודת לבי"ב שם.
9. ולפי המהר"ל תיתכנה ב הגירסאות: "אפשר משה מת וכו'" וכגירסת הספרים שבב"ב. והתירוץ שהוא באמת כבר חשוב כמת אלא שעדיין מסוגל לכתוב. וכן אפשרית גירסת הגמרא במנחות: "אפשר משה חי וכותב וימת וכו'", ואז מובן התירוץ והוא שגם חי יכול לכתוב על עצמו שמת אם הוא בוכה וכשנ"ת. ודוק. וקיימים פירושים אחרים; ראה פירוש הגר"א שהובא ב"ענף יוסף" לעין יעקב בב"ב שם, וכ"פ מלוא הרועים הנד בסוף ש"ס וילנא. וענינו ש"דמע" היינו עירבוביא מלשון "מלאתך ודמעך לא תאחר". (והיינו עירבוביא של תרומה וחולין שבטבל). ולפי זה הגמרא עונה שמרע"ה כתב ח פסוקים אחרונים בעירבוביא, כשמותיו של הקב"ה (וכרמב"ן בהקדמתו לתורה). וכיון שבפנים של סוד היה לקטע זה משמעות בכתובת משה, אע"פ שבפנים של פשט טרם התרחשו והובנו הפסוקים, שפיר דמי. ודוק כי קיצרתי. עוד פירשו הריטב"א (על עין יעקב שם) והמהרש"א בח"א שמשה לא כותב בכתב רגיל בדיו אלא בדמעותיו שלו שהוא כתב שאינו מתקיים. ולפי אלו לא תיתכן אלא הגירסא שבמנחות. דלגירסא שבב"ב אין תשובה, לפירושים אלו, על האפשרות שמשה המת כותב. ודוק. ובלאו הכי אותם פירושים תמוהים: שהרי הסיבה ל"דמע" הוא לתרץ שלא יהושוע כתב, שאל"כ ס"ת חסרה אות. ולא יתאים הפס' "לקוח את ס"ת". אבל אם משה כתב אז א"ש שהכל היה כתוב. אמנם אם זה כתוב בתערובת או בכתב של דמעות שאינו כתב, הדק"ל: דנהי שהס"ת אינו חסר, אבל יש בו פגם שפוסלו. ופשוט שס"ת שכתוב כפירושים הנ"ל בדמע במקום בדיו או בתערובת – הוא פסול. וא"כ הכי נאמר שמשה מסר ללוויים ס"ת פסול! וצע"ג. וכן הקשה המהר"ל עצמו שם. אבל לפירוש המהר"ל עצמו לק"מ. ודוק. וע"ע בזה להלן אות לב והע" 76. וראה הסברים נוספים: חידושי הגר"ז על מנחות שם בסטנסיל, ב"מבית מדרשו של הרב" מהדוי סטנסיל עמ' ט, וכן במאמר הגר"מ גיפטר בספר הזיכרון לרב יעקב חיאל ויינברג.
10. סוטה יג, ב. וכעין זה דעת רבי מאיר לפסיקתא זוטרתא-לקח טוב ובמדרש הגדול על הפסוק (דברים לד, ה).

את לשון רבנו הנ"ל: "ומשמען שנכתבו אחר מיתתו", כלומר שבעיני הרואים נחשב משה מת ולכן גם הכתוב בתורה, המתייחס לפשט הנגלה של האירועים¹¹, מציג זאת כך. אבל באמת משה נשאר חי ויכל אפוא לכתוב את הפסוקים המדברים על מצב ש"משמעותו" מיתה אך אינה מיתה בעצם. המעיין בפסיקתא זוטרתי ובמדרש הגדול¹² ימצא מפורש תירוץ זה על קושית הגמרא הנ"ל (בב"ב ובמנחות): "אפשר משה חי וכתב וכו'" בצד התירוצים שנזכרו בגמרא. נמצא אפוא שרבנו נקט כאותו תירוץ שבמדרש ולא כנזכר בגמרא. וכפי שמשמע מתפיסתו בהקדמה לפיה"מש.

כל התורה .. כתבה .. קודם שימות

1. מבואר שלא כתב הכל אלא דוקא קודם שימות ולא עד אז; שרק אז ניתנה התורה להיכתב. רבנו נקט, אפוא, כדעה בגמרא¹³ שתורה חתומה ניתנה. כי לדעה השניה, שמגילות ופרשיות ניתנה – לא נכון לומר שמרע"ה כתב הכל קודם שימות. לאותה שיטה הוא כתב פרשיות ובסוף מ שנה חיבר את כולן לספר אחד כמבואר בגמרא שם¹³. ורבנו כאן לשיטתו¹⁴ בהלכות ספר תורה¹⁵: " .. כתבו לכם תורה שיש בה שירה זו לפי שאין כותבין את התורה פרשיות פרשיות". לפי הגמרא שם מפורש שהאיסור לכתוב פרשיות נובע מהמציאות שהיתה בכתיבת התורה במדבר: שאם התורה חתומה ניתנה אין צד להתיר כתיבת מגילות אלא מפני שאי אפשר. עשה"ט. וטוען זה לא שייך כאן, שהנידון הוא פירוש כוונת התורה כשהיא מצווה על כתיבת השירה. ודוק.

2. והנה התוספות¹⁶ נקטו שגם אם תורה חתומה ניתנה, אין זה אומר שהכל נכתב בבת אחת. אלא משה כתב "ספר הברית" לחוד והשאר לחוד.

11. ראה משי"כ ב"פחד יצחק" פסח נב,ו, למו"ר הגר"י הוטר זצ"ל בענין יעקב אבינו לא מת.
12. צוינו בהערה 10. וידוע שהרבה דברים במדרש הגדול הם מסורות מבית מדרשו של רבנו הרמב"ם. יתכן שלפנינו דוגמא נוספת לכך.

13. גיטין ס,א.

14. הדברים גם מסתייעים מהפסוק שרבנו מצטט בסמוך: "לקוח את ספר התורה וגו" (דברים לא,כו). פסוק זה נזכר בגמרא שם כראיה לדעה שתורה חתומה ניתנה. אמנם אח"כ גם לשיטה השניה פסוק זה מתורץ שם, והוא שלאחר שהפרשיות נדבקו ניתן לומר "ספר התורה". אבל משמע דסתמא משמע שחתומה ניתנה. לכן גם רבנו שמביא את הפסוק ללא פרשנות, סובר כנראה שחתומה ניתנה.

15. פרק ז הל' א. ומקורו בסנהדרין כא,ב. וראה שאגת אריה ס"י לד.

16. גיטין שם בד"ה תורה. ועיין מהר"ם על אתר.

עשה"ט. אמנם מדברי רבנו משמע שהכל נכתב בבת אחת ממש. וצ"ע לפי"ז איך יתרץ רבנו את קושית התוספות, המסתמכת על הפסוק. ונראה בפשטות שרבנו לא יפרש "ספר הברית" כרש"י, שהוא כל מה שנאמר מבראשית עד אותה שעה, אלא כרמב"ן ושאר מפרשים החולקים על הרש"י¹⁷. אמנם לפי פירוש הרשב"א לגמרא¹³ וכן ה"גור אריה"¹⁸ יתכן ש"ספר הברית" לא נתקדש אלא לשעתו, וכדי לקדש בקדושת ספר תורה לעתיד הוצרך מרע"ה לכתוב הכל מחדש. וזו גם שיטת רבנו ולפי"ז יכול לסבור גם כפרש"י.

ח. ובאמת כן משמע קצת מלשון רבנו בהקדמה למשנה. וזה לשונו: "היו כל העם הולכים ללמד איש לאחיו מה ששמעו מפי משה וכותבים המצוה היא במגילות וכו'." לכאורה תיאור מציאות של "תורה מגילות ניתנה". אלא שלפי"ז תיווצר סתירה מכאן לדברי רבנו במשנה תורה (שהובאו באות הקודמת). ובאמת אין הכוונה כאן לשיטה שתורה מגילות ניתנה. כי לפי אותה שיטה די בהדבקת המגילות¹³, ובפעולה זו מתקבל ספר תורה כשר. ואילו לפי התיאור בהקדמה זו, לא משה מפי ה' כתב את המגילות אלא העם עשה כן כדי ללמוד המצוות שלמדו כ"משנה". שהרי תיאור זה בא אחר ציטוט הברייתא של: "כיצד סדר משנה"¹⁹, והיינו תורה שבעל פה. ונמצא ש"מגילות" אלו הן "מגילות סתרים"

17. ראה אבן עזרא וספורנו שם. וכן רמב"ן שם בפירושו לפס' א שהאריך לפרוך שיטת רש"י והציג גישה אחרת. וראה גם הקדמתו לתורה. גם בפירוש ר' אברהם בנו של רבנו מפרש "ספר הברית" משמע דלא כפרש"י. אכן עיקר שיטת ר"א בן הר"מ היא שהתורה פרשיות נכתבה. ראה פירושו (מהדורת ששון לונדון תשי"ח) לשמות: יז, יד; כד, ד; כד, ז; ובמיוחד לד, כז – שם מפורש שנוקט כריו"ח דתורה פרשיות ניתנה. אלא שבמקור האחרון נמצאת שיטה חדשה, שאינה מתאימה לכתוב בגיטין ס, א: כי ר"א בן הר"מ סובר שם שאע"פ שכל מ שנה כתב מרע"ה פרשיות בכל אופן חזר וכתב כל התורה בסוף. וזה סותר לגמי האומרת שאם פרשיות נכתבו, הן הודבקו לסוף מ שנה. עכ"פ לפירוש זה שוב אין ראיה גם מדברי רבנו כאן שהתורה חתומה ניתנה. שהרי לפמשנ"ת, בפירושי בנו, גם אם מגילות ניתנה – הכל כתב משה מחדש סמוך למותו. וצ"ע. [ויוצא לפי"ז דבר מענין: ששי ר"א בן הר"מ בתורה מגילה ניתנה דומה לשי רש"י בתורה חתומה ניתנה. ואכמ"ל.] וצ"ע. ועיין בכל זה בתורה שלמה כרך יט מילואים פרקים: א, ג, ד. וכן כרך כב אות קצז בהערות שם.

18. על רש"י לשמות כד, ד.

19. עירובין נד, ב.

שהותרו ליכתב לצורך זכירת הנלמד²⁰. אמנם לפי ההמשך שם אין ענין זה פשוט. שהרי כתב רבנו: "והיו כותבים המצוה ולומדים על פה הקבלה". ומכאן משמע ש"מצוה" מתארת את התורה שבכתב והפירוש הוא בעל פה. ואם כן גם ה"מגילות" הנזכרות קודם מתיחסות לתורה שבכתב. ואכן לפי התרגומים החדשים של ההקדמה לפירוש המשנה הלשון הוא: "ויכתבו המקרא במגילות"²¹. אלא שא"כ באמת צ"ע למה אין הרמב"ם מתייחס לכתובת משה אותן מגילות? וכי רק העם התחייב בכתבתן? סוף דבר, ענין זה עדיין צ"ב.

ט. והנה רבנו פסק בהלכות ספר תורה²²: "אין כותבין מגילה לתינוק להתלמד בה". הט"ז²³ תלה גם פסק זה בדעה ש"תורה חתומה ניתנה". כוונתו, כנראה, מפני שלדעה ש"תורה מגילה ניתנה" הוצרכה הגמרא¹³ להסבר מיוחד, אבל לפי ההנחה שחתומה ניתנה משמע שהדבר מוסבר מצד עצמו.

נמצא לסיכום שמכל המקורות ברבנו משמע, כמבואר גם כאן בהקדמה למשנה תורה, שמרע"ה כתב כל התורה סמוך למותו.

כל התורה כתבה משה

י. אין חלקים בתורה שלא כתבה משה! עיקרון זה משתמע גם מהיסוד השמיני מעיקרי האמונה שניסחם רבנו²⁴: "... הוא היה כמו סופר שקוראין לו והוא כותב כל מאורעות הימים הסיפורים והמצוות ולפיכך נקרא מחוקק וכו'". והגם שעיקר הדגש שם הוא על שלילת האפשרות

20. ראה שבת ו,ב ורש"י בד"ה מגילת סתרים. וכן בלשון רבנו בהמשך ההקדמה למשנה תורה: "בכל דור ודור ראש ב"יד וכו' כותב לעצמו זכרון השמועות ששמע מרבתי והוא מלמד על פה ברבים. וכן כל אחד ואחד כותב לעצמו כפי כוחו מביאור התורה ומהלכותיה כמו ששמע". וזה דין שמתיר לכתוב תורה שבעל פה אפילו לפני שנכתבה מטעם "עת לעשות", בגיטין שם. כי האיסור לכתוב תושבע"פ הוא ללמד בכתב, אבל להזכיר לעצמו מעולם לא נאסר לכתוב. ודוק והדברים ידועים.

21. התרגום המקובל הוא של אלחריזי. התרגומים החדשים הם של ר"י קאפח (סדר זרעים מהדורת מוסד הרב קוק) ושל ר"י שילת (הקדמות הרמב"ם למשנה הוצ. מעליות תשנ"ב).

22. שם ה"י יד.

23. לשו"ע יורי"ד סי' רפג סוף ס"ק א.

24. בהקדמה לפירוש המשנה לפרק חלק בסנהדרין.

שמשה כתב הדברים מדעתו²⁵, מכל מקום מכלל הענין מוכח שיש להאמין גם בבלעדיות משה ככותב. וזה, כמובן, שולל, בין היתר, את הדעה בגמרא² ששמונה פסוקים אחרונים שבתורה יהושוע כתבם. וראה לעיל אות א.

יא. ויש לעיין בדברי הגמרא²⁶: "משה כתב ספרו ופרשת בלעם". ולכאורה מה החידוש בדבר, הלא אם כל התורה חייבת להתייחס אל משה אם כן פשיטא שלא ניתן לומר שבלעם כותב את ספרו? אלא שכבר תירץ זאת הריטב"א²⁷ וז"ל: "... אין זו פרשת בלעם שכתובה בתורה דהיא הקב"ה כתבה כשאר התורה, אלא פרשה בפני עצמה היא שכתב והאריך בה יותר והיתה מצויה להם." וכוונתו באמרו "שהקב"ה כתבה" נראה שכתבה על ידי משה רבנו. ואם כן אתי שפיר החידוש, שאע"פ שספר אחר הוא, מכל מקום משה כתבה²⁸.

קודם שימות

יב. פשיטא שלא בא רבנו לשלול שמשה כתב אחר שמת, אלא בא להדגיש שהתעסק בדבר סמוך למיתתו. ובאמת בהקדמה למשנה משמע שהדבר היה ממש באותו יום שמת בז' באדר או סמוך אליו ביותר. והנה התוספות²⁹ הוכיחו בשם רב שר שלום גאון שיום מותו בשבת היה. ולפי זה הקשו איך יתכן שכתב בתורה: "בן מאה עשרים שנה היום"³⁰ ונדרש על זה³¹ שאמר: "ביום זה אמות"; הלא בשבת לא יתכן שכתב זאת. ואם כתב כן בערב שבת נמצא דכתב על שם העתיד. ולפי זה, שיתכן לפרש שכתב על שם העתיד, שוב אין ראייה שמשה כתב ח הפסוקים³²

25. ומודגש ענין זה גם בסוף פרק ח מהלי יסודי התורה, וכן בפרק ג מתשובה ה' ח. כידוע, רבנו חוזר במקומות אלו על יסודות האמונה בסידור אחר.

26. בבא בתרא יד, ב.

27. שם בד"ה והא. וכדבריו איתא גם בשליה הקי צויין במסורת השי"ס שם אות כ. וראה גם בחידושי הגי"מ מתתיהו שטראשון שנדפסו בסוף שי"ס וילנא, שם.

28. באשר לעשרת הדיברות, בפשטות אף הם נכתבו ע"י משה בסוף מ שנה. ועיין בזה בתורה שלמה כרך יט עמ' שלג ובהע' י שם.

29. מנחות ל, א בד"ה מכאן.

30. שם לא, ב.

31. ראה רשי"י שם על פי הגמרא.

32. וראה שטמ"ק שם באות כג דלמא"ד יהושוע כתב ח הפסוקים, צ"ל באמת שלקוח את ספר התורה וגוי' נאמר ע"ש העתיד. והיינו שעתיד להיות מושלם לס"ת אחר מות משה. וראה גם מה שנכתוב באות לד ובהע' 84 וצרף לכאן.

עשה"ט. ובאמת ב"העמק דבר" שם פירש "היום, העת" ולא יום ממש. ובב"ח על הטור³³ תירץ שמשה באמת מת בערב שבת, אלא שנקבר ונגזר בשבת³⁴.

יג. ולפי מה שיתבאר להלן יש ליישב קושיית התוספות באופן נוסף.

בכתב ידו

יד. הנושא קשה להבנה לפי פשוטו: איך יכול משה להספיק לכתוב ביום מותו, או אפילו סמוך לו, י"ג ספרי תורה?³⁵ והנה מקור דברי רבנו הוא במדרש³⁶: "באותו יום מה עשה? ... כתב י"ג תורות. י"ב ליי"ב שבטים ואחת הניח בארון, שאם יבקש לזייף דבר שיהיו מוציאים אותה שבארון." לכאורה אין להבין דברי המדרש לפי פשוטם אלא אם נאמר שמשה הפעיל הרבה סופרים לכתוב את התורה, ושלוחו של אדם כמותו. ואז באמת אפשרי שכל סופר כתב גליון או חלק מגליון, ואח"כ נתפרו כל החלקים והודבקו לס"ת שלם. או שאפשר לומר, בדוחק, שמשה נחשב ככותב באותו יום את הכל כיון שסיים את הספרים. וכיון ש"אם הגיה

33. אורח חיים סימן רצב. וראה אור זרוע הגדול הלכות מוצאי שבת סי' פט ורא"ש פסחים פרק י סי' יג.

34. ע"ש שהרחיב והעמיק דברים על פי הזהר והביא מהר"ר יצחק דרשן על פי ספר עשרה מאמרות ענינים נשגבים בזה. ויש תירוץ נוסף על פי ההנחה ששנת מות משה שנה מעוברת היתה. ולכן יכול לכתוב אודות יום מותו בז' דאדר א שלא היה בשבת. ואכמ"ל.

35. ראה לשם השוואה ב"ב יד, א: "כתב ר' אמי ד מאות ספרי תורה. אמר להו דילמא תורה ציוה לנו משה כתב." וראה רש"י שם שמסביר שאין לאדם פנאי לכתוב כל ימי חייו כ"כ הרבה ספרי תורה. ואם מרע"ה כותב יג ספרים ביום אחד, אילה"ק גם על ר' אמי. ות"י התוסי' שם בד"ה דילמא ל"ש בענין משה. ודוק.

36. דברים רבה פרשה ט, ט וכן במדרשים שצוינו לעיל בהע' 10. וראה גם ילקוט שמעוני וילך רמז תתקמ"א. והנה בלשון המדרשים משמע לכאורה שמשה עסוק בכתובה כדי להינצל מהגזירה של מלאך המות. "מתוך שאני עסוק בתורה שכלה חיים, היום שוקע והגזירה בטלה". וענין זה נותן כיוון אחר משל הרמב"ם להתעסקות של משה וכתובה אישית בכתב ידו. אלא שבין כך דברי המדרש צ"ע: א. איך יתכן שנעשה למשה נס להתגבר על גזירת עליון? ב. כלום משה צריך לכתוב ס"ת כדי להיות עסוק בתורה – הלא כל ישותו תורה? (ראה לשון רבנו בסו"פ מהל' יסה"ת במעלת משה). אעכ"ל שהתעסקות זו היא צורך העם והשבטים. ולכן הגזירה יכולה להתבטל. ושפיר עושה ה' נס למען צרכי ישראל, אף אם זה עלול לדחות את גזירת מות משה. ומכאן הוציא רבנו שמכלל הדברים שמענו שיש ענין גדול בכתובת ידו של משה ס"ת לכל השבטים. עו"ל שבין כך לפמשי"ת לעיל לא מת משה. אלא בעינינו נראה כמת. וא"כ בלא"ה פליגא שיטה זו על המדרש שסובר שביקש לדחות את מותו. ודוק.

אפילו אות אחת מעלה עליו כאילו כתבו³⁷, שייך לומר שמשה כתב את כל הספרים בפעולה זו³⁸.

אלא שבשיטת רבנו התירוץ השני דחוק והתירוץ הראשון לא ניתן להיאמר; שהרי להדיא נקט שמרע"ה כתב בכתב ידו ולא ע"י שליח. טו. ועל כרחק צריך לומר שמרע"ה כתב יג ספרי תורה אלו בדרך נס. וכמו שהלוחות והוצאת מים מן הבאר והרבה דברים שמרע"ה עשה, היו בדרך נס ולצורך ישראל, כן הדבר הזה³⁹.

אם הכתיבה היתה על פי נס ועל פי רצון ה', (וכנראה אף בציווי מיוחד של הי"ת, דלא מצינו שכתבת הספרים עשה משה מדעתו⁴⁰), שוב אין להקשות איך כותב משה בשבת. היתה כאן הוראת שעה והיתה כאן אולי גם כתיבה שלא כדרך הטבע⁴¹ – כתיבה שאינה נחשבת למלאכה.

37. מנחות שם.

38. כפירוש זה נמצא במהרז"ו על דברים רבה שם.

39. ראה ריש פרק ח מהל' יסה"ת לרבנו שציין המופתים שעושה משה וכולם הם צורך לישראל. ונראה שגם כתיבת ס"ת אלו הם צורך דומה; שהרי לא ניתנו להיכתב קודם, באשר לא נגמרו העניינים הכלולים בחמשה חומשי התורה עד הסוף. וענין הסתלקותו של משה וההכנות לכך אף היא תורה היא. מאידך גיסא לא ניתן לדחות מיתתו. לכן הפך נס זה לצורך. ויש להטעים רעיון זה בהמשך לשון המדרש הני"ל בהע" 20, וז"ל: "אמר משה מתוך שאני עסוק בתורה שכולה חיים היום שוקע והגזירה בטלה וכו"ו. והיינו שמשה היה סבור שכל עוד יעסוק בכתיבת הספרים, ינתנו לו חיים. וכיון שלפי דרך הטבע השמש היתה צריכה לשקוע והוא עדיין עוסק בעבודתו כי רבה, יחלוף התאריך המיועד למותו וימשיך לחיות זמן רב הנחוץ לסיום כתיבת יג הספרים. וה' עשה נס שיגמור עבודתו עד סוף היום ומת. ודוק. אלא שלא נמצא מקור ברור להנחה זו.

40. רק ג דברים עשה משה מדעתו והסכימה שכינה על ידו. ראה שבת פז, א.

41. לפי זה יש לעיין אם ספרי תורה אלו שכתב משה כשרים היו. שהרי הלכות כתב מחייבות כתיבה רגילה, ולא כתיבה שנכתבת בדרך נס? ודומה הענין לקושיתו המפורסמת של הגר"ח מבריסק על הבית יוסף בענין תנוכה. קושית הב"י: מדוע מדליקים ח ימים בתנוכה, הלא הנס היה רק ז ימים שהרי ליום א היה שמן בפך שנמצא. אחד מתירוציו הידועים הוא שכל יום היה נס, כיון שחילקו את כמות השמן שבפך לשמונה חלקים. השמן התרבה כל יום לכמות מספקת והוא הנס שבכל יום מחי הימים. והקשה הגר"ח הלא יש להדליק בשמן זית ולא בשמן של נס? ותירץ שהנס היה באיכות ולא בכמות. לא התרבה השמן כדוגמת הנס באלישע, אלא גדל כח ההדלקה של אותה כמות – השמינית הספיקה ליום שלם. וראה מקראי קדש לגרצ"פ על תנוכה ס"י ג. באותו כיוון יש לומר שאותיות ס"ת של משה לא נכתבו מאליהם, אלא שהיה נס במהירות הכתיבה של משה. אלא שלפי זה יורד תירוצו שכתביה כזו אינה אסורה ממלאכת כתיבה דשבת. ואולי הוראת שעה היתה. ועוד יבואר אם ס"ת אלו היו כשרים מבחינות אחרות. וצ"ע.

ידו

טז. בעצם הענין, שמשם כותב בכתב ידו, יש לעיין: מדוע הוצרך לכך, למה באמת לא יכל לעשות זאת על ידי סופרים-שליחים? מה הרבותא לדידן שכתב בכתב ידו?

מסתבר שמשם מקיים כאן את האמור בגמרא⁴²: "כתבו, מעלה עליו הכתוב כאילו קיבלו מהר סיני". ופסקה רבנו⁴³: "ואם כתבה בכתב ידו הרי הוא כאילו קיבלה מהר סיני. ואם אינו יודע לכתוב אחרים כותבים לו." ומשמע שרק בדיעבד מתקיים הענין ע"י שליח. במשה רבנו אין בדיעבד! לכן יש משמעות גדולה לכך שהוא כותב בכתב ידו דוקא.

יז. אמנם כל זה באשר לחשיבות של קיום המצוה לכותב עצמו. ומסתמא המצוה היתה מתקיימת גם לו מרע"ה היה כותב רק ס"ת אחד בכתב ידו.

משמעות ההקפדה של כתב ידו בכל יג הספרים, (כמבואר מפשטות לשונו: הן בהקדמה למשנה תורה והן בהקדמה לפיהמ"ש ודוק), טרם נתבארה. באור ענין זה תלוי בהמשך דברי רבנו שיצוטט להלן.

ונתן ספר לכל שבט ושבט

יח. מסתבר שמרע"ה רצה להשאיר לשבטים ספרי תורה שמבחינה סגולית, מבחינת הקדושה העילאית שאופפת אותם, באשר הסופר הוא האיש שעל ידו ניתנה תורה – תשמור על התורה שלא תישכח מהם. חשיבות עליונה ישנה לזהות הסופר, שבכתב ידו נכתב ספר התורה והוא המקדש ונותן את צביון ה"לשמה" לספר⁴⁴. משה לא יכול היה להשאיר לשבטים מתנה וצוואה רוחנית עילאית יותר מאשר ס"ת בכתב יד קודשו. גם לשונו בהקדמה לפירוש המשנה: "ספר לכל שבט וכו' להתנהג בו בחוקותיו", מורה לכיוון זה.

יט. מסירת ספרי התורה לשבטים דוקא, רומזת גם לחובת הפצת התורה בעם בצינורות שבטיים. ולכאורה היה אפשר למיין את העם לפי

42. מנחות, שם.

43. פרק ז מהלכות ס"ת ה"א.

44. ראה בשיעורים לזכר אבא מרי ז"ל מהגרדי"ס חלק א עמ' רנח. שם ביאר שיש ענין מיוחד של כתב יד הכותב, שהוא המקדש את הס"ת. לפי"ז ברור שאם ה"מקדשי" ספרי תורה אלו הוא כתב ידו של מרע"ה, הענין מקרין לשבטים לדורות. [וראה התנצלות מעניינת של רבנו בתשובה לרי יונתן הכהן מלוניל (תשובות הרמב"ם חלק ג, נה) על שכתב ע"י שליח ולא בכתב ידו האישי. כנראה שבכתב יד הכותב מובלט יחס מיוחד. ודוק.]

חלוקה לאזורים או משפחות וכיו"ב. כנראה שגם בתורה יש משמעות לשבט. ואכן מצינו איפיונים דרך תורה דוקא, שניתנו לשבטים רבים: ליששכר ולזבולון, לשמעון וללוי, ועוד⁴⁵.

ונראה שכשם שהתורה שבכתב מופצת בישראל לפי שבטים, וזו הצוואה של מרע"ה במסירתו ס"ת כתוב לכל שבט; כך גם התורה שבעל פה עוברת את השבטים. וזהו ענין בית דין של השבט⁴⁶, שיונק כוחו מבית דין הגדול שבירושלים⁴⁷, ומהווה את "תחנת התימסורת" לכל היחידים שבעם.

לסיכום ניתן לומר: שכשם שארץ ישראל מתחלקת לנחלות לפי שבטים, כך התורה – המקבילה לארץ ישראל ברוח⁴⁸ – עוברת ונקלטת בעם דרך השבטים.

כ. עצם נתינת ספרי התורה לכל שבט מרמז על ברכה וציווי, כאמור, לקיום התורה בקרב שבטי ישראל. אלא שלגופו של ענין, לא ידוע לנו (כמדומה) דבר על גורל ספרים אלו בקרב השבטים. יתירה מזו לא ברור היכן שוכנו ספרים אלו. האם היו ערי בירות לשבטים, ובתי כנסת מרכזיים? והנה הזכרנו שיש בית דין של השבט⁴⁶. וכנראה שבאותו מקום ששכן בית הדין, שם שכן גם המינהל של השבט וכן שם היה מושב נשיא השבט. כנראה שגם באותו מקום היה בית כנסת מרכזי עם ארון קודש שבו הונח ספר התורה של השבט.

כא. מענין לענין באותו ענין: לא רק גורל ספרי התורה אלא גם גורל השבטים עצמם וכן מוסד נשיאות השבט לוטים בערפל. לא מצינו שיש

45. אודות שמעון, ראה רש"י בראשית מט, בדי"ה אחלקם. אודות ישכר וזבולון – ראה שם רש"י על פס' יג בדי"ה חוף ועל פס' טו בדי"ה למס.

אודות לוי, ראה יומא כו, א על הפס' בדברים לג, וראה שם גם אודות ישכר ויהודה. ועיי' רמב"ם סוף פרק א מהלכות עכו"ם אודות לוי.

46. סנהדרין טז, ב. והביאה הרמב"ם בריש פרק ה מסנהדרין. וכן בפרי"ג הל' א משגנות. ועיי' בכסף משנה, לחם משנה ואבן האזל לריש הל' סנהדרין על השמטת הרמב"ם את המצוה בתחילת הלכותיו שם.

47. ראה לשון הרמב"ן בתחילת שופטים דברים טז, יח. וכיון שהרמב"ם השרישנו בריש הל' ממרים שבי"ד הגדול שבירושלים הוא עיקר תושבע"פ - ממילא בי"ד של השבט הוא המעביר כח תושבע"פ לכל ישראל. והשווה גם לדברי הרמב"ם בריש סנהדרין; תיאור דומה של זרימת סמכות בי"ד הגדול לרבדים הנמוכים יותר.

48. בהתאם לרמב"ן המפורסם בפירושו לויקרא יח, כה שהתורה והמצוות נועדו עבור אר"י, וקיומן בחו"ל – רק בבחינת הצבת ציונים.

נשיאים לשבטים אחר כניסתם לארץ ישראל, ועל כל פנים לא נודעו בשמותיהם. אמנם מובטחנו "דלא כלה שבטא"⁴⁹ אבל אין זה ברור שיהיו ניכרים ונפרדים כמו בדורות ראשונים. עשרת השבטים כידוע הוגלו ולא ברור אם עתידים לחזור⁵⁰.

כב. באשר למקבלי הספרים, יש להניח שאלו היו הנשיאים של כל שבט.

וספר אחד נתנוהו בארון לעד

כג. מפשטות הלשון משמע שנתן ספר לכל שבט, ובנוסף לכך שם ספר אחד בארון. ולפי"ז היו סך הכל יג ספרים – אם יוסף נחשב לאחד; או יד ספרים – אם מחשיבים את אפרים ומנשה לחוד⁵¹. ועל כל פנים יש ספר, נוסף למספר השבטים, שהושם בארון.

אבל בהקדמה למשנה כתב רבנו: "והספר השלשה עשר נתנו ללוויים ואמר להם לקח את ספר התורה הזה." ולכאורה סתר את עצמו, שהרי לפי"ז יוצא שאין ספר נפרד שהושם בארון⁵².

49. ב"ב קטו, ב דברי אביי. ומשמע שהרמב"ם פסקה בפ"א מנחלות ה' ג שהזכיר "ראובן" ולא "יעקב". ודוק. עצם קיום השבטים גם לעתיד נפסק ברמב"ם בפשטות, מההלכות פסוק בעניניהם. למשל, בפ"ז מה' בית הבחירה סוף ה' יד שירושלים לא מביאה עגלה ערופה כי לא נתחלקה לשבטים. וכן מדהזכיר דין ב"ד של שבטים, ועוד. ומסתמא לא כתב הלכות אלו בבחינת "דרוש וקבל שכר" בלבד. [אמנם במחלוקת הגמ' בב"ב קכב, א לא פסק כדעה שעתידה אר"י להתחלק לעת"ל ליג שבטים אלא כדעה השניה שהמשיח יקבל חלק מיוחד בארץ. ראה פ"ד ממלכים ה' ח.]

50. מחלוקת היא במשנה בסנהדרין קי, ב. וראה תוסי' גיטין לו, א סוף ד"ה בזמן. ומרגליות הים לסנהדרין, שם אות ד. רבנו בפירושו למשנה שם קבע שאין לנקוט עמדה במחלוקת שאינה נוגעת למעשה. ומהדיבור המתחיל משמע שמתחיל גם לעשרת השבטים, אם עתידים לחזור. וצ"ע דאם פירש כפשוטו, וכפרש"י שם עיי"ב, אי"כ זה יהיה נוגע למעשה בימות המשיח. ואולי קאי אלקמיה, והם עניני חלק לעוה"ב.

51. ראה ב"ב קכב, א במנין השבטים וראה תוסי' ואידך שם שיוסף נמנה כאחד. ולוי גם נמנה. וראה רש"י במדבר לא, ד בשם הספרי (מטות קני"ז). והגר"א והמלבי"ם גרסו בספרי שם: "למעט שבט לוי". וכיון שכתוב בפסי' שאחר זה שסך הצבא היה י"ב אלף, נמצא שלרש"י בהכרח נמנים אפרים ומנשה כאחד, והוא שבט יוסף. ואילו לגירסת הגר"א הם נמנים כשניים. ויש תולים את שיטת הרמב"ם בסוף ה' שמיטה ויובל פרק י"ג ה' י"ב שאין הלוויים עורכים מלחמה, בספרי זה על פי גירסת הגר"א. ונמצא שגם לרבנו נמנים אפרים ומנשה לחוד. מעתה יוצא שניתן לדבר כאן אפילו על י"ד ספרי תורה – י"ג לשבטים ועוד אחד לארון.

52. וכבר העיר על זה ב"עבודת המלך" על הרמב"ם כאן.

אכן המעיין בפסוקים יווכח ששני הדברים אמת. וכך נאמר שם⁵³:
 "ויצו משה את הלוויים נושאי ארון ברית ה' לאמור לקח את ספר התורה
 הזו ושמתם אותו מצד ארון ברית ה' וגו' והיה בך לעד." הרי שנתן
 ללוויים ספר, אלא שבעוד ששאר הספרים הונחו אצל כל שבט – ספרו
 של לוי הונח במקדש.

כד. והדברים מסתברים: שהרי לכל שבט יש נחלה, שבה יכלו לשמר
 את סיפריהם. אבל לשבט לוי אין נחלה מרכזית, פזורים הם בקרב
 כל השבטים בערי הלוויים. לכן המקום המרכזי שלהם, המייצג אותם
 כשבט, הוא המקדש. וזהו פירוש הפסוק⁵⁴: "ונחלה לא יהיה לו בקרב
 אחיו, ה' הוא נחלתו וגו'". כלומר, אם יש מקום שבו מתקיים מושג
 הנחלה לשבט לוי, זה במחנה לוי ושכינה – ובמקרה זה במקדש⁵⁵. לעד

כה. דוקא הספר הניתן לבני לוי, הוא הספר המשמש לעדות לכל
 ישראל. זה תואם למה שכתב רבנו בהלכות עכו"ם⁵⁶: "והבדיל לוי
 ומינהו ראש והושיבו בישיבה ללמד דרך ה' וכו' וציוה את בניו שלא
 יפסיקו מבני לוי ממונה אחר ממונה וכו'". וכבר נאמר עליהם⁵⁷: "יורו
 משפטך ליעקב ותורתך לישראל". תפקיד הספר מתאים אפוא לתפקיד
 השבט. יתר על כן: הלוויים הם נושאי הארון בכתף⁵⁸. משא הארון
 בבחינה הרוחנית היא הנשיאה בעול הפצת התורה שבכתב. וזה תפקיד
 הלוויים והכהנים.

כו. ויש להעיר שגם אם ספר זה הוא הספר של הלוויים, בחינת ספר
 השבט, כיון שבשבט מיוחד מדובר הרי שיש לו תפקיד של "עדות".

53. דברים, לא, כה-ו.

54. דברים יח, כ.

55. אלא שקי על זה מתחילת הפרשה מפסי ט: "ויכתוב משה את התורה הזאת ויתנה אל
 הכהנים בני לוי הנושאים את ארון ברית ה' ואל כל זקני ישראל". ומשמע שהתורה
 הניתנת בארון מתייחסת גם לזקני ישראל, ולא לשבט לוי במיוחד. אמנם רוב המפרשים:
 רש"י, רמב"ן, מלבי"ם ועוד קישרו פסוק ט עם נידון שלנו. ולפי"ז אותו פסוק מזכיר
 זקני ישראל כראשי השבטים המקבלים את ספריהם ואת הלוויים כמקבלים סיפרם.
 ואדרבה לפי פירוש זה מוכח שהלוויים קיבלו סיפרם באותו ספר שהושם בארון. וראה
 גם גיטין נט, ב ורמב"ן ואברבנאל על אתר לפסוקי סוף הפרשה.

56. פרק א סוף ה' ג.

57. דברים לג, י.

58. ראה במדבר ז, ט. וכן רמב"ם ספר המצוות עשה לד בענין חילוף תפקיד המשא בין
 הלוויים לכהנים. וכן ספר החינוך מצוה שע"ט.
 וראה אבן עזרא לסוף וילך בשייכות הכהנים לספר זה, ועוד יבואר.

וגידרה של "עדות" זו יכול להיות כפול: א. לפרסם ולהפגין את קיום התורה שבכתב במקום המרכזי לכלל ישראל דרך שבת לוי, כאמור. ב. לשמש כספר המדויק שממנו מגיחים שאר ספרי תורה, והוא השומר את הנוסח האמיתי של התורה שבכתב בכלל ישראל. (גם מבחינה מציאותית מובן שמקום קדה"ק הוא השמור ביותר, ולכן אין אדם יכול להיכנס שם ולזייף את הכתוב בס"ת ששם.) וכגדר זה מבואר במדרש ובספורנו⁵⁹. גם מלשון רבנו שכתב "עדי" ולא "עדות" משמע קצת כגדר ב. ודוק.

ניתן ספר לכל שבת ... וספר אחד נתנוהו בארון

כז. משמע שהספר הי"ג ניתן בארון אחר חלוקת שאר הספרים לידי השבטים. וכן משמע בהקדמה למשנה: "והספר הי"ג נתנו ללוויים." ובאמת צ"ע למה לא הקדים את הכהנים הלוויים שיש להחשיבם לפני שאר כל ישראל⁶⁰? אבל הרש"י⁶¹ נקט שלאחר שהשבטים נוכחו שלוי קיבל ספר, דרשו וקיבלו גם הם לעצמם. לפי דבריו יורדת כמובן גם שאלה זו. ואפשר לומר שכיון שמשה עצמו לוי, ועוד כיון שהוא משאיר למעשה את ספרו של לוי במקום החלוקה (דמסתבר שהמסירה לשבטים נעשתה במחנה שכיני או לווייה, כמו כל הציוויים שמשה מצוה את העם) לכן נותנה אחרון ללוי, לנשיא שבטו. (כדלעיל אות כב.)

59. וז"ל הספורנו- דברים לא, כו: "בך לעד: יעיד שידעתי שתעזבו את תורת הי"ת ובשביל זה הוצרכתי לשום ס"ת או במקום שלא יכנס שם אדם זולתי כה"ג אחת לשנה. ויעיד זה הספר שכל מה שנמצא כתוב בספרי תורה שימצאו ביד צדיקי הדור הם הם הדברים שנאמרו לו למשה מסיני בלי תוספת וחיסרון". ומדבריו משמע שאין בנתינה ללוויים ענין של הוראת התורה והפצתה. אלא מיקום ספר אחד במקום שמור כדי להבטיח שלא יהיו זיופים ח"ו. וכן משמע מלשון דברים רבה ט, ט: "כתב י"ג תורות לייב שבטים ואחת הניח בארון שאם יבקש לזייף דבר שיהיו מוצאים אותה שבארון." והובא הדבר לעיל אות יד. וראה הערה הבאה.

60. אמנם יש לומר שבכל מקרה יש לספר זה דין נוסף של ספר עדות, שמשמש לביקורת. והגם שציינו בהע"י שלפניי שזו שיטת הספורנו, י"ל שגם הרמב"ם ושא"ר מודים לדבריו- שכאמור מוכחים גם מהמדרש וכמו שכתבנו בפנים באות כו. אלא שלספורנו זו מטרות היחידה של הספר. ואילו לרמב"ם זו מטרות הנוספת ודוק. לכן ספר זה ניתן בנפרד לא בתור חלק מרשימת שאר השבטים. אם כבר בשני מישורים עסקינן, אין הלכה של כיבוד הכהן ראשון.

61. דברים כט, ג. בדי"ה עד היום. גם ברש"י זה משמע שהספר שניתן ללוי הוא ספר השבת. ודוק. וכשנ"ת באות כב.

בארון

כח. אם שני ארונות היו⁶², ארון זה הוא הנבנה ע"י בצלאל. והארון שעשה משה הכיל את שברי הלוחות. ושניהם בקדש הקדשים היו. ולא ברור אם שני הארונות היו רק במדבר או ששרדו עד תקופת שלמה ובית עולמים⁶³. ומרבנו שלא הזכיר שני ארונות בהלכות הארון⁶⁴ מוכח שפסק אחד מהשניים: או שארון אחד היה מאז ומעולם; או ששני הארונות לא התקיימו אלא במדבר ולפי השיטה שארון אחד היה⁶⁵, ספר תורה זה הונח בו. ולשון "בארון" בה"א הידיעה כאן, מתיחס או לארון החשוב של בצלאל לפי שיטה א, או לארון היחיד שהיה לפי שיטה ב.

כט. והנה נחלקו חכמי ישראל אם ספר התורה הוכנס בתוך הארון או שהושם בצדו על גבי מדף שהיה שם⁶⁶. ומלשון רבנו משמע כדעה שהוכנס בפנים.

ל. בפשטות משמע שספר זה, שכתב משה והוכנס לארון ל"עד", הוא הספר הידוע כ"ספר תורה שבעזרה". שהרי נתבאר לעיל⁶⁷ שבין השאר ממנו מגיהים ספרים אחרים, ואילו על ספרו של המלך כתב רבנו⁶⁸: "ומגיהין אותו מספר העזרה על פי בית דין הגדולי". באמת זיהוי ספר התורה שבארון עם "ספר העזרה" מפורש בגמרא⁶⁹: "ספר עזרה לתחילתו הוא נגללי". וברש"י שם⁷⁰: "ספר שכתב משה ובו קורין בעזרה פרשת המלך בהקהל וכהן גדול ביוהכ"פ". אמנם צריך עיון איך הגמרא מכנה ספר שבארון הניצב במקום קדשי הקדשים – ספר ה"עזרה"? הלא העזרות במקדש הן עזרות: ישראל, נשים וכהנים, וכולן רחוקות מבית

62. ראה ספרי במדבר י, לג; רש"י שם ומזרחי עליו; ירושלמי שקלים פרק ו הל' א; ותוד"ה מפני סוטה מב, ב.

63. ראה מלכים א ח, ט ורד"ק שם.

64. הלכות בית הבחירה פרק ד.

65. ראה ב"ב יד, א; ירושלמי, שם; רש"י דברים י, א; רמב"ן, שם, ה.

66. ראה ב"ב שם וכן בעמ' ב.

67. אות כו וראה גם הערות 59 ו-60.

68. הלכות ספר תורה פרק ז הל' ב. פרק ג מלכים הל' ח. ומקורו בירושלמי סנהדרין פרק ב הל' ו. ספר זה נזכר, בהקשר אחר, גם בפ"ז מהל' יו"ט הל' יג. ורבנו לא גרס "ספר עזרא" כיש גורסים במשנה מו"ק פרק ג משנה ד. ויתכן מפני שלא סבר שיש ספר מיוחד שכתב עזרא אחר שקיים הספר שכתב משה. וראה הע' 74 להלן.

69. ב"ב יד, ב.

70. בד"ה ספר עזרה. וכ"כ הרשב"א הו"ד בשטמ"ק שם בעמ' א.

קדשי הקדשים⁷¹; ולא מצינו שקדה"ק נקרא "עזרה"? נראה שרש"י ענה על כך בהדגישו ש"עזרה" מתארת את מקום שימוש ס"ית זה, שקוראים בו בעזרה, ולא את מקום הימצאותו. (אמנם לפמשנ"ת, שהשימוש העיקרי של ספר זה הוא "עד" לקיום התורה ולהגהת ספרי תורה אחרים, צע"ק ששמו ינתן לו על תפקידים פחות חשובים ומצויים – הקהל שהיה אחת לשבע שנים או קריאת יוהכ"פ שהיתה אחת בשנה.)

לא. התוספות⁷² חלקו בעליל על רש"י הנ"ל, ונקטו שס"ית האמור לא הוצא ממקומו מבית קדשה"ק כלל. על ראייתם נגד רש"י, שלא הוזכר בסדר העבודה ביומא שס"ית הוצא מקדה"ק, כתב הרש"י שמשניות יומא מתארות את אשר נעשה בבית שני. בבית שני באמת כבר לא היה ארון כלל בקדה"ק, שהרי נגז⁷³. אבל אין הכי נמי, בבית ראשון קראו בס"ית שהוצא מהארון. ועל כל פנים לפי דברי התוספות הדק"ל: מדוע מכונה ס"ית זה של "העזרה". אלא שיש לומר שאם בבית שני לא היה ארון, והספר עצמו שרד (כמבואר ברש"י ע"מ)⁷⁴, אם כן הוא באמת היה בעזרה ולכן דבק בו שם זה במשנה ובגמרא. (אע"פ שהגמרא מדברת על דינו בימי המשכן.⁷⁵)

לב. על כל פנים מרש"י מוכח שס"ית שכתב משה היה "ספר העזרה" שקראו בו. אלא שיש לעיין בזה: הלא סיפרו של משה אינו כשר אם נכתבו פסוקי האחרונים ב"דמע" והשתנו משאר ספרים⁷⁶, ראה לעיל אותיות ג – ה. ואין לומר שהיתה הוראה מיוחדת להכשיר ספר זה,

71. ראה רמב"ם הלכות בית הבחירה פרק א הל' ה וכן מנחת חינוך מצוה צה אות א.

72. בב"ב שם עמ' א בד"ה שלא.

73. ראה יומא נב, ב.

74. מיומא שם הוכיח הרש"י שלא נזכר שגם ס"ית נגז. ובמשנה בתענית פרק ד משנה ו שנינו דבי"ז בתמוז שרף אפוסטומוס הרשע את התורה. התורה בה"א הידיעה כנראה היא ס"ית שבעזרה. וכן פירש התפא"י שם אות מג. ועל פי השם של הצורך משמע שהיה זה בתקופת היונים או הרומיים, (ראה ספר התודעה בענין זה על י"ז בתמוז) ועכ"פ בבית שני. ולפ"י מוכח שס"ית שרד בבית שני. אמנם יליד שהיה זה ספר אחר חשוב ומדויק שהיה בעזרה, ולא הס"ית שכתב משה. ור' העי 68 לעיל. וצ"ע עדיין.

75. קריאת שמות לפי מציאות מאוחרת היא תופעה הפוכה לפירוש השם "קלעים". ראה תפא"י מכות ג, ה בועז אות ג. וכן מאמרי בכתלינו י"ד בענין לשון המשניות עמ' 80 והעי 3 שם.

76. ראה לעיל העי 9 פירושי הריטב"א והגר"א ל"דמע" ומשניות שם.

אע"פ שפסוקיו האחרונים אינם כשרים לספרי תורה רגילים⁷⁷; שאם כן היאך היו מגיחין ממנו ס"ת אחרים (לרבות הפסוקים האחרונים)? אמנם לפי פירושו, לעיל שם, בשיטת רבנו, היה ספר זה כשר ככל הספרים.

לג. והנה בגמרא מבואר⁷⁸ שנשתנה הכתב בימי עזרא. מעברית לאשורית. ואם כן יש לעיין איך ניתן לקרות בספר תורה שכתב משה בכתב עברי? ובשלמא אם אין ספרו של משה קיים ואין הוא ס"ת שבעזרה, אתי שפיר אבל לפמשנ"ת קשה. וראיתי מובא⁷⁹ שבי"צפנת פענח" עמד בזה ונקט שספר זה בכל מקרה נכתב בכתב אשורי. ובאמת רבנו עצמו התייחס לנושא זה בפירושו למשנה⁷⁹ שפסק כרבי בסנהדרין שם⁷⁸. ובתשובותיו משמע שלכל הדעות⁸⁰: "כתב אשורי הוא אשר ניתנה בו התורה ובו נכתבו לוחות הברית ולכן אסור להשתמש בו בזולת כתבי הקודש וכו'". ומבואר שמתחילה היה הכל באשורית, ונופלת הקושיא שהקשינו. ובאשר לדברי הגמרא⁷⁸: "בתחילה ניתנה תורה לישראל בכתב עברי" – שזה סותר לדברי הרמב"ם; יוסבר על פי דברי הגר"ר מרגליות⁸¹ שהכוונה שלעם דוקא זה ניתן בעברית. אבל ספר התורה של משה היה באשורית. ובימי עזרא נשתנו גם ספרי התורה שבידי העם לאשורית.

שנאמר: לקוח את ספר התורה הזה ושמתם אותו

לד. פסוק זה שנכתב בסוף וילך⁸², לפני שירת האזינו וזאת הברכה מעורר בעיה: איך אפשר לדבר על ספר תורה כשנותרו עדיין ב פרשיות

77. ובאמת מצאנו הלכות יוצאות דופן בספרו של משה; ראה ב"ב שם: א. שהיה נגלל לתחילתו. ב. לא עמד בארון זקוף אלא היה שכוב, וראה שטמ"ק ב"ב שם בשם הרשב"א. ג. למא"ד אחד, שם, היה מונח מחוץ לארון, כצידו. ד. הוא היה גלול על גבי העמודים שהיו בתוך הארון. ראה שטמ"ק ב"ב שם בשם הראב"ד. אמנם דברים אלו אין פוסלים משא"כ נידון של דיו או תערובת..

78. סנהדרין כא, ב; כב, א.

79. בספר הפרשיות לפרשת וילך עמ' שצא.

79*. פרק ד ידים משנה ה.

80. שו"ת הרמב"ם (ירושלים תרצ"ד) סימן ה. והו"ד במרגליות הים לסנהדרין שם אות לח.

81. מרגליות הים שם. וע"ע בזה באגרא לישרים מא ובנין הלכה א לגר"ח צימרמן בענינים אלו.

82. דברים לא, כו.

לסיום? מסיבה זו מפרש הרמב"ן בשם האבן עזרא⁸³ שפסוק זה נכתב בסוף לאחר האזינו והברכות. בחינת אין מוקדם ומאוחר בתורה. וכפירוש זה משמע גם מרבנו, שהרי הביא פסוק זה כמקור לכתיבת משה את כל התורה. והדבר מפורש יותר בהקדמה למשנה: "וכתב יג ספרי תורה .. מבי"ת בראשית עד למ"ד לעיני כל ישראל" ואחר כך: " .. נתנו ללוויים ואמר להם: לקח את ספר התורה וגו'". ולפי זה יוצא שכתב בתורה גם את העובדה הזו שהוא לוקח את התורה הגמורה ונותנה ללוויים. ובהכרח שעל שם העתיד כותבה כמעתיק מספר קדמון⁸⁴.

83. שם לפסוק כד.

84. וראה תודי"ה מכאן מנחות ל,א שכתב דלר"ש לא בעי לומר שכתב ע"ש העתיד דאל"כ תתורץ קו' הגמ' מפסי' זה שבאמת יהושוע כתב ונאי ע"ש העתיד. ולפמשני"ת פסי' זה בהכרח נאי ע"ש העתיד, לפחות במובן שרק אז עם סיום הפרשיות שייך לדבר על "ספר תורה". וכנראה שרק ע"ש עתיד, דהיינו לאחר מותו לא בעי לומר לר"ש. וראה לעיל אות יב והעי' 32. ודוק.